

Махмутова К.И., Сулейменова С.Н.*

педагог.ғ.к., аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент. Қазақстан

педагог.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент. Қазақстан

**ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ МӘДЕНИЕТІ - ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІК
ТҰРҒЫДАН ҚАЛЫПТАСУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ**

Автор корреспондент: suleymenova.indira74@mail.ru

Түйін: Мақалада тұлғаның өзін өзі тану мәдениетінің өсуі адамның рухани қажеттілігінің жоғары болуы, қоғам жұмыстарындағы белсенділігінің өсуі, өз өмірінің мәнін дұрыс түсінуі адамдық құндылықтарды мойындап, өз іс-әрекетінде оларға негізделумен, рухани-адамгершілік тұрғыдан жетілуімен тікелей байланысты екендігі, өзін-өзі тану мәдениеті-бұл адамның өз тұрмыс тәрзін, нақты өмір жағдайларындағы іс-әрекеттерін еркін таңдай алуы, кез-келген әлуметтік мәселелерді шешуде өз позициясын, көзқарасын белгілеп алудың рухани шарттары жағдайларымен тікелей байланысты. Тұлғаның өзін қалай қалыптастыруы, өмірде қандай мақсаттарды негізгі мақсат ретінде белгілеуіне байланысты. Өзін-өзі тану мәдениетінің жалпы деңгейі, құндылықтарды түсінуде тәрбиелеуші мен тәрбиеленуші ретінде көрініс беретін адамдардың өзара түсінісулері үшін де негіз болады және осы арқылы адам өзін, өзінің қадір-қасиетін бағалай алатын көрсеткіштер бірлігін де белгілеп алады, осы тәртіпте олардың саналы көзқарастары қалыптасады. Қалыптасқан қазіргі жағдайда өзін-өзі тану, өзін - өзі тәрбиелеу кәсіби қалыптасудың, рухани адамгершілік тұрғыдан жетілудің шарты ретінде қарастырылып, өзін-өзі танудың жоғары мәдениеті қалыптасқан салауатты мұхитта қоғам мүдделеріне қайшы әрекеттер орын алмайды деген тұжырым жасауға болады.

Кілт сөздер: руханият, рухани өсу, рухани қалыптасу, рухани - адамгершілік тәрбие, рухани жаңғыру, гуманизм, өзін - өзі тану, өзін өзі жетілдіру, өзін - өзі тану мәдениеті.

Кіріспе. Адамның рухани қажеттілігінің жоғары болуы, қоғам жұмыстарындағы белсенділігінің өсуі, өз өмірінің мәнін дұрыс түсінуі адамдық құндылықтарды мойындап, өз іс-әрекетінде оларға негізделу тұлғаның өзін-өзі тану мәдениетінің өсуімен, рухани-адамгершілік тұрғыдан жетілуімен тікелей байланысты. Осы ретте Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы ұлттық сананы жаңғырту, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруына қол жеткізу, ұлттық болмысымызды сақтап, тарихымызды жаңғырту, ұлттық тәрбиемен сусындаған кәсіби құзыретті мамандар даярлау мәселелері - тұлғаның өзін - өзі тану, өзін - өзі жетілдіру тәрізді руханият мәселелерімен астасып жатқандығын атап өтуге болады [1].

Зерттеудің әдіснамалық негіздері. жан-жақты дамыған адам тәрбиесі және оның мәні жөніндегі көзқарастар (Абу Наср Фараби, Махмұт Қашғари, Юсуф Хас Хажиб, Ахмет Югнеки), рухани - адамгершілік тәрбие беру идеялары (М. Әуезов, К.Сатпаев, М. Габдуллин, Б. Момышұлы, Р.Г.Лемберг, Г.Бегалиев, С.Балаубаев, А.Темирбеков, М. Хамраев), жеке тұлғаны қалыптастырудың психологиялық тұжырымдамалары (А.Н.Леонтьев, П.П.Блонский, Л.С. Выготский, И.С.Кон), тұлға жоғары құндылық, мәдениеттің орталығы ретінде (Н.А. Бердяев, Н.О. Лосский, П.Ф. Флоренский) қоғамның рухани жақтан дамуы (А.К. Уледов), тұлға мәдениеті (В.Л.Ремизов) кәсіби өзін-өзі тану, өз білімін жетілдіру (Н.В. Кузьмина, А. К. Маркова, В. А. Слостенин, М.Князева), кәсіби өзін - өзі жетілдіруі өзін-өзі реттеу мен өз іс-әрекетін ұйымдастыру (Н.Р.Битянова), педагогикалық акмеология саласында (В.М. Антипов, Ф.Б. Балкизов, Е.Н. Богданов, Н.В. Бордовская т.б), рухани-адамгершілік білім берудің әдіснамалық негіздері (Б.А.Жекибаева), Елбасы Н.Назарбаевтың "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" атты бағдарламалық мақаласы мен Мәңгілік Ел жалпыұлттық идеясы.

Зерттеудің нәтижелері және талқылануы. Өзін-өзі тану мәдениетін зерттеуші ғалымдар оны өзіндік сананың дамуымен байланыстырады. А.Н. Леонтьев тұлғаның өзін-өзі тану мәселелерін қоғамдық қарым -қатынас жүйесінде оның өзін тануы түрінде түсіндіреді [2]. А.Г. Спиркинаның пікірі бойынша, өзін-өзі тану - адамның өзін-өзі бағалауға, өзінің өмірлік ұстанымын, болмыстың мәнін түсінуге және қабылдауға мүмкіндік беретін ерекшеліктерін түсіну [3]. А.Б. Орлова бойынша, өзіндік сана тұлғаның өзін - өзі анықтауы және өзін - өзі қабылдауы ретінде түсіндіріледі. [4]. Л.С. Выготскийдің пікірі бойынша өзіндік сананың құрылымы төмендегідей компоненттерден құралады: 1) тұлғаның өзі жайлы білімдерді

жинақтауы, 2) жинақтаған білімдерін кеңейтіп, тереңдетуі, 3) өзін біртұтас қабылдай алу, 4) өзіндік индивидуалдығын одан әрі дамытуы 5) өзін - өзі бағалаудың моральдік критерийлерін қалыптастырып, дамытуы, б) өзіндік сананың индивидуалдық ерекшеліктерін дамыту[5]. У. Джемс өзіндік сана құрылымында дене жағынан жетілген тұлға, әлеуметтік тұлға, және рухани тұлға тәрізді үш компоненттің болуын айқындайды. Дене жағынан жетілу тұлғаның денесі мен материалдық меншігі, әлеуметтік тұлға оның қоғам тарапынан мойындалуы, рухани тұлғасы психикалық қабілеттері мен ерекшеліктері [6].

Өзін-өзі танудың кәсіби өзін-өзі тану, кәсіби тұрғыдан өз білімін жетілдіру мәселелерімен байланыстылығын педагогика ғылымында: тұлғаның өзін-өзі реттеуі (А.Г.Ковалев, И.Н.Семенов) өзін-өзі тәрбиелеу (Л.И.Рувинский), кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу (Г.И.Ильина), кәсіби құзыреттілік түрлері (В.А. Слостенин, Н.М. Борытко, О.А. Соломенникова), құзыреттілік ұғымының мән-мазмұны, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері (В.А.Слостенин, Е.Н.Шиянов, И.Б.Котова, Н.В.Кузьмина, А.И.Мищенко, А.К.Маркова, В.А.Адольф, К.Ангеловский, И.Ф.Исаева, А.В.Хуторский, С.И.Константинова т.б) еңбектерінде қарастырылған.

Педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамытуына байланысты зерттеулерді төмендегідей топтастыруға болады: педагогикалық іс-әрекеттің гностикалық компонентіне арналған ғылыми еңбектер (А.А. Бодалев, Н.В. Кузьмина, Ю.Н. Кулюткин, Н.Д. Хмель); кәсіби өзін-өзі тану мазмұны мен құрылымына арналған еңбектер (М.Ж. Жадрин, К.К. Жампеисова, А.К. Маркова, В.С. Магун, И.Л. Фельдман, Х.Т. Шерязданова); іс-әрекеттің маңызды кәсіби қырларын бағалау мен өзіндік бағалауға арналған зерттеулер (Н.Д. Иванова, С.Т. Каргин, В.Н. Козиев, Г.К. Нурғалиева, А.К. Рысбаева, К.С. Успанов.); педагогикалық акмеология саласындағы зерттеулер (В.М. Антипова, Ф.Б. Балкизова, Е.Н. Богданов, Н.В. Бордовская т.б).

Өзін - өзі тану мәселесінің ғылымда қарастырылуын зерделеу оның ең алдымен психологияның категориясы екендігін анықтап, оның өзіндік сананы дамытумен байланысты жүзеге асатындығын көрсетеді. Өзіндік санасы дамыған тұлға, өз өзіне баға беріп, өзін - өзі тану, өзін - өзі реттеу, сол негізде өзін-өзі кәсіби тұрғыдан дамытуға бағыт бағдар алады.

Өзін-өзі тану мәдениеті - бұл адамның өз тұрмыс тәрзін, нақты өмір жағдайларындағы іс-әрекеттерін еркін таңдай алуы, кез-келген әлеуметтік мәселелерді шешуде өз позициясын, көзқарасын белгілеп алудың рухани шарттары жағдайлары.

Тұлғаның өзін қалай қалыптастыруы, өмірде қандай мақсаттарды негізгі мақсат ретінде белгілеуіне байланысты. Өзін-өзі тану мәдениетінің жалпы деңгейі, құндылықтарды түсінуде тәрбиелеуші мен тәрбиеленуші ретінде көрініс беретін адамдардың өзара түсінісулері үшін де негіз болады және осы арқылы адам өзін, өзінің қадір-қасиетін бағалай алатын көрсеткіштер бірлігін де белгілеп алады, осы тәртіпте олардың саналы көзқарастары қалыптасады.

Өзін - өзі тану мәселесінің оңды шешімін табуда кісінің өзінің өмірлік принциптеріне қатысты өзі шешім қабылдауға негіз болатын өзін-өзі бағалау қабілеті мен өзін-өзі тану мәдениетін дамыту қажет. Бұл үшін тұлғаның өзінің өмірлік мүдделерін фундаментал әлеуметтік мәселелерін шешу жолымен жүзеге асыруға бағытталған еркін таңдауы үйлестірілуі тиіс. Ал, бұл үйлесімділік қоғамда моральдік және әлеуметтік өзін-өзі танудың жоғары мәдениетін қалыптастырудың шарты есептеледі.

Бүгінгі күнде қазіргі заман адамының өзін-өзі тану мәдениетін дұрыс қалыптастыру проблемасын шешу дәуір қиыншылықтары контекстінде оның негізгі мәнін түсіну диалектикасын қайта қарап шығумен байланысты. Мұндағы негізгі мәселе - адамның тарихи субъект ретінде өзін-өзі тану принциптері жөнінде. Өзін-өзі тануды тұлға тарапынан өзінің табиғи қасиеттерін және өзінің туысқандары, әлеуметтік мұхит пен өзара әрекеті нәтижелерін сезіну жолымен қалыптастыруға болмайды. Сондықтан да, бұл мәселе педагогика пәнінің де зерттеу проблемасына айналып отыр.

Тұлға тарапынан өз тұрмыс мәселелерін өмірдегі шынайы жолды таңдау проблемасы ретінде түсінуі – рухани кемелденгендік дәрежесі ретінде яғни, рухани жаңа сапаға өтуі түрінде түсіну қажет.

Қазіргі заман әлеуметтік өмірдегі жаңарулар, техникалық жетістіктердің әсері дәрежесіне қарап, “Техника ғасыры”, “Кибернетика ғасыры”, “Нанотехнология ғасыры” сияқты жалпылаушы ұғымдармен сипатталауда. Осыған байланысты техника дамуы мен бірге рухани факторлар ролі де сапа жағынан өзгеріп, адамгершілік және рухани мәдениеттің жетіспеушілігі, гуманизм принциптерінен тану, тұлғаның моральдік азғындауы сияқты індеттер бара-бара күшейіп жатыр. Аталған келеңсіздіктер тұлғаның алдына өзін-өзі тану мәдениетін

қалыптастыру қажеттілігін қояды. Бұндай жағдай- адамзаттың әлеуметтік, психологиялық және кәсіби қабілеттеріне, сондай-ақ, тәрбие тәжірибесіне де сапа жағынан жаңаша талаптар қояды.

Қорытынды. Бүгінгі күнде тәрбиенің басты мақсаты-өз іс-әрекетін ұдайы дамытып, жетілдіруге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Осы орайда тұлғаның өз іс-әрекетін, жоғары өлшемдерге сай қалыптасқан қабілетін ең жоғары адамгершілік қабілеттердің бірі деп есептеу қажет екендігін айта кеткен орынды.

Қалыптасқан қазіргі жағдайда тәрбиенің әсері, ролі жайлы оның қоғам, заман, әлеуметтік өмір талаптарына сай келуі жөніндегі мәселе өзекті мәселелерден біріне айналды. Ешбір адам қоғамда қалыптасқан моральдік мұхит үшін жауапкершілікті өз мойнынан алып тастай алмайды. Ол нақты адамдар ұжымының әрекеттері негізінде пайда болады. Өзін-өзі танудың жоғары мәдениеті қалыптасқан салауатты мұхитта қоғам мүдделеріне қайшы әрекеттер орын алмайды.

Гуманистік принциптердің әлеуметтік мәні оның артып баруы объектив түрде тұлғаның рухани - адамгершілік тұрғыдан кемелдігін жалпылама қалыптастыру қажеттілігін көрсетеді. Қазіргі дәуір адамның қадір-қасиетін бағалаудың жалпы көрсеткіштерін қалыптастыру үшін объектив жағдайларды келтіріп шығаруда. Өзін-өзі танудың өзіне тән ерекшелігі, оның адам жігерінің негізі екендігі, оның қабілеті жеке тұрмысында идеалдың шынайылығын қалыптастырады. Осы тәрізде, өзін-өзі тану принциптері адамның еркін іс-әрекетін ұйымдастыру, оның таңдау бағытын анықтау шарты саналады. Осы орайда педагог ғалым Е.В.Бондаревскаяның: “Рухани жақтан қалыптасқан тұлғада өзін-өзі тануға, сұлулыққа, қарым-қатынасқа, шығармашылық іс-әрекетке, өмірдің мәнін түсінуге т.б. деген қажеттіліктердің болуы қажет. Бұларды тәрбиелеудің негізі-білім”,- деген пікірін келтіру орынды саналады [7].

"Техниканы білу, барша жаңа машиналармен жұмыс жасай алу, табиғат пен қарым-қатынаста болу ешқашан адамның өз-өзін білуі, өзінің объектив әлеуметтік мәнін білудің орнын баса алмайды. Бұндай білу өзін-өзі танудың жоғары мәдениетін талап етеді. Оған ие болмаған субъект өзге адамдар алдында өз жауапкершілігін сезінуден тоқтайды, жеке тұрмыс үшін олардың маңызын сезінбейді. Егер әлеуметтік жауапкершіліксіздік психологиясы кең орын алса, халықтың рухани “автоматтандырылған адамдарға” айналу қаупі туындайды"[8].

Қазіргі замандағы өзін-өзі тану мәдениеті тарихи-адамгершілік дәстүрлерге негізделеді. Тұлғаның өзін-өзі бақылауына, жағымсыз рухани келеңсіздіктерді жеңуге, қиянат пен жалған, ашкөздік, мастық, жауапкершілікті сезінбеу сияқты ұғымдарды қаралайтын адамгершілік ұғымдар еш уақытта өз маңызын жоғалтпайды. Адамдардың өзін-өзі тануы, ата-аналар мен балалар, оқытушы мен оқушы, достар арасындағы қарым-қатынасты орнатудың тиімді жолдарын түсінуі тек жеке басына ғана емес, әлеуметтік маңызға да ие. Егер адам шынайы дұрыс жолды өз санасында сақтап тұра алмаса, онда ол өмір қиыншылықтарынан құтыла алмайды.

Еркін өзін-өзі тану мүмкіндіктеріне ие болған адамдар санасының кеңейуі қоғамның рухани деңгейін өзгертеді. Адамдар іс-әрекетінің белгілі бір түрін таңдауы міндетті факторлар мен белгіленбейді. Индивидтер санасына не сіңдірілген болса, олардың мінез-құлқында және іс-әрекеттерінде де олар өз көрінісін қалдырады. Басқаша айтқанда мұндай мінез-құлыққа ие болған адамдар өздеріне сай болған адамдар тобын қалыптастырады, бұл белгілі адамдардың мінез-құлқы емес, қоғамның сырт бейнесін көрсетеді. Осы мағынада әр бір жеке алынған адам қоғамның моральдік жағдайына жауап береді және бұндай жауапкершілікті өз мойнынан алып тастай алмайды.

Жоғарыда айтылған пікірлерді қорытындылай отырып, қазіргі жағдайда өзін-өзі танудың жалпы мәдениетін қалыптастыру проблемасы бүгінгі күннің фундаментал рухани мәселесіне айналып отыр деп айтуға негіз бар.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Н. Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» 2017 жылғы 12 сәуір
- 2 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 2005. 352 с.
- 3 Спиркин А.Г. Основы философии. М., 2015. 394 с.
- 4 Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики. М., 2002. 272 с.
- 5 Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6 т. М., 2012.

6 Джемс У. Психология. М., 2011. 318 с

7 Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания // Педагогика №8, 2007 стр. 47.

8 Уледов А.К. Духовное обновление общества. – М.: Мысль. 1990.-334 б.

Аннотация: В статье говорится, что рост культуры самопознания напрямую связан с высокими духовными потребностями человека, ростом активности в обществе, правильным пониманием смысла жизни, признанием человеческих ценностей, своих поступков, духовных ценностей. и нравственная зрелость. Способность человека свободно выбирать образ жизни, действия в реальных жизненных ситуациях напрямую связана с условиями духовного состояния, определяющими свою позицию, точку зрения при решении любых социальных проблем. То, как человек формируется, зависит от того, какие цели он ставит в качестве основной в жизни. Общий уровень культуры самопознания также является основой для взаимопонимания людей, которые выступают в качестве воспитателей и учеников в понимании ценностей, и тем самым определяют единство показателей, по которым человек может оценивать себя, свое достоинство, в в этом порядке формируются их сознательные взгляды. В сложившейся ситуации самопознание, самообразование рассматривается как условие профессионального становления, духовно-нравственного развития, и можно сделать вывод, что в здоровой среде с высокой культурой самопознания нет действий, противоречащих общественным интересам.

Ключевые слова: духовность, духовный рост, духовное формирование, духовно - нравственное воспитание, духовное возрождение, гуманизм, самопознание, культура самосознания, культура самосовершенствования.

Abstract: The article says that the growth of a culture of self-knowledge is directly related to the high spiritual needs of a person, an increase in activity in society, a correct understanding of the meaning of life, recognition of human values, one's actions, and spiritual values. and moral maturity. A person's ability to freely choose a lifestyle, actions in real life situations is directly related to the conditions of the spiritual state, which determine their position, point of view in solving any social problems. How a person is formed depends on what goals he sets as the main ones in life. The general level of self-knowledge culture is also the basis for mutual understanding of people who act as educators and students in understanding values, and thereby determine the unity of indicators by which a person can evaluate himself, his dignity, in this order their conscious views are formed. In this situation, self-knowledge, self-education is considered as a condition for professional formation, spiritual and moral development, and it can be concluded that in a healthy environment with a high culture of self-knowledge there are no actions that contradict public interests.

Key words: spirituality, spiritual growth, spiritual formation, spiritual and moral education, spiritual revival, humanism, self-knowledge, culture of self-awareness, culture of self-improvement.